

Törvény által védve

A védelemhez való jog magyar szabályozása a büntetőeljárás törvény tükrében

Jelige: „Sic itur ad astra”

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	4
II. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG	5
1. A tisztességes eljáráshoz való jogról általában	5
2. Nemzetközi kitekintés: a jog „nemzetközisége”	5
3. A jog összetevői: a magyar szabályozás és a kapcsolódó alkotmánybíróági határozatok	7
3.1. A bírósági döntéshez való jog	7
3.2. Törvény által felállított bírósághoz való jog	8
3.3. Független és pártatlan bírósághoz való jog	8
3.4. Nyilvános tárgyaláshoz való jog	9
3.5. Ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog	10
3.6. A jogorvoslathoz való jog	10
III. A BÜNTETŐELJÁRÁS KÜLÖNLEGES GARANCIÁI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÉDELEMHEZ VALÓ JOGRA	11
1. Az alkotmányos büntetőjog követelményei	11
2. Az ártatlanság védelme	13
3. A védelemhez való jog	14
3.1. Nemzetközi egyezmények	14
3.2. A hatályos magyar szabályozás	16
IV. A VÉDELEMHEZ VALÓ JOG RÉSZJOGOSÍTVÁNYAI	17
1. A tájékoztatáshoz való jog	17
2. A védekezés megfelelő előkészítéséhez való jog	18
3. A tárgyaláson való személyes jelenléthez való jog	19
4. A védőhöz való jog	20
5. A fegyverek egyenlőségéhez való jog	23
6. Az ingyenes tolmácshoz való jog	24
V. ÖSSZEGZÉS	25
VI. FELHASZNÁLT IRODALOM – ÉS JOGFORRÁSJEGYZÉK	26

„A játék, a verseny akkor fair, ha szabályai nem kedveznek egyik versenyző félnek sem, hanem mindenkinek azonos esélyt biztosítanak a nyeresre, és a szabályokhoz mindenki tartja magát. A szabályok és megtartásuk nem feltétlenül garantálják, hogy minden esetben a jobbik győz: a véletlen, a szerencse kedvezhet a gyengébbnek. (...)”

Bárd Károly

I. BEVEZETÉS

A dolgozat a védelemhez való jog magyar szabályozásának bemutatására tesz kísérletet a hatályos büntetőeljárás törvény és a kapcsolódó alkotmánybíróági határozatok tükrében. Mivel azonban a védelemhez való jog büntetőeljárás garanciaként a tisztességes eljáráshoz való joghoz is kapcsolható, e jog elemzése is elkerülhetetlen. A tisztességes eljáráshoz való jog több nemzetközi egyezmény által is garantált alapvető jog.¹ Így a témaválasztás indokául épp e „nemzetközisége”, generálisan elfogadott eljárási alapelvként való létezése, s így a büntetőeljárással való szoros kapcsolata szolgált.

Kiemelendő, hogy az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk okán Magyarország is részese lett a tagállamok közti igazságügyi együttműködésnek, amely a schengeni együttműködéssel összefüggésben egyre szorosabbá válik. Az Európai Unió szervei ennél fogva arra törekszenek, hogy a nemzeti büntetőeljárás törvényeket közelítve egymáshoz egy egységes tartalmú védelemhez való jog alakuljon ki, amelyben a minimális tartalmi feltételek meghatározásra kerülnek. Ezt alátámasztandó, a közelmúltban több, a tagországok számára kötelező érvényű, az Európa Tanács által előterjesztett irányelvet fogadtak el a tagállamok igazságügyi miniszterei; érintve a védelemhez való jog részjogosítványait: a védőhöz való jogot, illetve az ingyenes tolmáchoz való jogot is. Így az aktualitás volta is alátámasztotta a témaválasztás indokát.

A dolgozat alapvetően a leíró jellegű vizsgálati rendszer módszereit követi, csokorba gyűjtve a fő téma, illetve az egyes alcímek tekintetében a nemzetközi egyezmények legfontosabb rendelkezéseit, a hatályos alaptörvényi szabályozást, valamint a kapcsolódó alkotmánybíróági határozatokat, és a büntetőeljárás törvény vonatkozó hatályos szabályait. A „nemzetköziség” révén a dolgozat nagy hangsúlyt fektet az Európai Emberi Jogi Bíróság joggyakorlatára, esetjogára is. A dolgozat célja alapvetően az olvasó megismertetése az alapjogok oktatása körében kevésbé hangsúlyos, kevésbé tárgyalt védelemhez való jog területeivel, s egy összefoglaló kép festése azok nemzetközi és nemzeti szintű szabályozásáról.

¹ Ld. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: PPJNE) 14. cikk és Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) 6. cikk

II. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG

1. A tisztességes eljáráshoz való jogról általában

A tisztességes eljáráshoz való jog (*fair trial*) a személyiségi jogok (személyes szabadságjogok), s így az ún. klasszikus első generációs jogok körébe sorolható. Legfontosabb területe az igazságszolgáltatás; szabályai ugyanis elsősorban a szabadságelvonás elé állítanak korlátokat, ám hatókörük ennél mégis jóval szélesebb: általában a jogok érvényre juttatását is szolgálják.² E jognál fogva az emberek nem csak azt követelhetik meg az államtól, hogy alapvető jogaikat ne sértse meg, hanem azt is, hogy a jogaikkal kapcsolatban, egyedi ügyekben tisztességes eljárás keretében döntsenek az állam szervei.³

Mivel a jog több területén is megjelenik e követelményrendszer (ld. polgári eljárásjog, büntetőeljárás, közigazgatási eljárás), a jogágak határára elhelyezkedőnek mondhatjuk, és nem mehetünk el azon „közös” garanciák és összetevők vizsgálata mellett, amelyek több jogágot is áthatnak. Így kiemelendő a bírósági döntéshez és a törvény által felállított bírósághoz való jog, a függetlenség és a pártatlanság követelménye, a nyilvános és az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog, valamint a jogorvoslathoz való jog.

Mielőtt ezek rövid, leginkább alkotmánybírósági határozatok mentén történő vizsgálatára rátérnénk, a nemzetközi szint elemzése a jog nemzetközi egyezményekben való deklaráltsága révén elengedhetetlen.

2. Nemzetközi kitekintés: a jog „nemzetközisége”

A jog univerzális szintű megjelenése a II. világháború utáni időszakra tehető. Ekkor fogalmazta meg önálló emberi jogként a fair eljáráshoz való jogot az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), az ENSZ Egyezségokmánya (1966) és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950). A jog elismerése lényegében válasz volt egy tébolyult rendszerre: a náci ideológia által elvetett hatalommegosztás jogállami elve iránti elkötelezettség kinyilvánítása. A tény, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot nemzetközi emberi jogi dokumentumokban rögzítették, tükrözi a nemzetek derűlátását arra vonatkozóan,

² SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* (Osiris Kiadó, Budapest 2008) 118. o.

³ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok* (Osiris Kiadó, Budapest 2008) 703. o.

hogy létezhet még olyan igazságszolgáltatási rendszer, amelyben tisztelik az emberi méltóságot, így állítva korlátot az államapparátus mindenhatóságának az alapjogok révén.⁴

A sorban elsőként létrejött egyezmény jelentőségét elsősorban az egyetemessége adja: ez az egyetemesség egyrészt a jogok körének, illetve az általuk közvetített értékek meghatározásában, másrészt pedig a kötelezettek körének megállapításában manifesztálódik. A nyilatkozattal tulajdonképpen kikerült az emberi jogok szabályrendszere az állami szuverenitás köréből, példát állítva a nemzeti szabályozás számára.⁵ A dokumentum a tisztességes tárgyaláshoz való jogot az alábbiak szerint szabályozza: *„Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.”*⁶

A jog tartalma szempontjából kiemelkedő még a PPJNE 14. cikke, melynek első két mondata a következőképpen rendelkezik: *„A bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”* Az EJEE az Európa Tanács keretében 1950-ben, Rómában elfogadott egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről. A követelmény az EJEE 6. cikkének megfogalmazásában a következőképpen hangzik: *„Minden személynek polgári jogai és kötelességei vagy az ellene hozott vád eldöntése céljából joga van ésszerű időhatáron belül a törvény által létesített független és pártatlan bíróság előtti méltányos és nyilvános tárgyalásra.”*⁷

Az Európai Unió Alapjogi Chartája bár nem része a Lisszaboni szerződésnek, az mégis kötelező erejű garanciák és valamennyi európai állampolgárt megillető jogok gyűjteményeként hivatkozik rá. A Charta célja kimondottan az egyéni alapjogok védelme az Európai Unió intézményei által, illetve az Unió szerződéseinek alkalmazásaképpen a tagállamok által elfogadott aktusok ellenében.⁸ A Charta szintén garantálja a tisztességes eljáráshoz való jogot VI., Igazságszolgáltatás című fejezetének 47. cikkében: *„Mindenki*

⁴ BÁRD KÁROLY: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás.* (In: *Fundamentum*, 2004. 1. szám, 44-50. o.) 47. o.

⁵ SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: i. m. 25. o.

⁶ KOVÁCS ISTVÁN – SZABÓ IMRE: *Az emberi jogok dokumentumokban.* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1980.) 388. o.

⁷ KOVÁCS ISTVÁN – SZABÓ IMRE: i. m. 468. o.

⁸ <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/0003fbe4e5/Fundamental-Rights.html> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)

joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez.”⁹

3. A jog összetevői: a magyar szabályozás és a kapcsolódó alkotmánybírósági határozatok

Magyarországon az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény alakította ki az Alkotmány 57. cikkének szabályozását, alkotmányos szintre emelve így a bíróság előtti egyenlőség és a tisztességes eljáráshoz való jog alapelveit.¹⁰

*„Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.”*¹¹ Az állam ezen kötelezettsége azonban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell az alapvető jogok megsértésétől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről. A tisztességes eljáráshoz való jog tulajdonképpen egy garancia arra nézve, hogy az állam hatósági szervei pártatlan és elfogulatlan, ezáltal törvényes döntést hozzanak az állampolgárok ügyeiben. Az Alkotmánybíróság (AB) szerint a fair eljárás olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megállapítani.¹² Az AB értelmezésében „abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye”, ezért arányosan nem korlátozható a tárgyalás „tisztességes” volta.¹³ Magyarországon a tisztességes eljáráshoz való jogot – hasonlóan az Alkotmány 57. §-ához – az Alaptörvény a következőképpen biztosítja: *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”*¹⁴ A fair eljárás összetevőit, részjogosítványait tehát a következőkben a fenti alaptörvényi rendelkezés alapján elemzem.

3.1. A bírósági döntéshez való jog

E jog lehetőséget biztosít a jogosultja számára a bírói út igénybevételére: az egyén a bíróság döntését követelheti másokkal szembeni jogvitája eldöntése céljából. A jogvitában érdekelt fél saját joga ügyének bíróság elé vitele; továbbá annak szabadsága is, ha e jogával nem kíván

⁹ <http://eur-lex.europa.eu> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)

¹⁰ JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.* (Századvég Kiadó, Budapest 2009) 2009. o.

¹¹ Magyarország Alaptörvénye: Szabadság és felelősség I. cikk

¹² 6/1998. (III. 11.) AB határozat

¹³ 14/2004. (V. 7.) AB határozat és 6/1998. (III. 11.) AB határozat

¹⁴ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés

élni, vagyis lemond a bírói út igénybevételéről.¹⁵ Fontos kiemelni azonban, hogy a bírói út igénybevételének joga nem jelent alanyi jogot az anyagi igazság érvényesülésére, csak az ügyek érdemi elbírálását garantálja, valamint biztosítja a fél pozícióját a bírósági eljárásban résztvevő személyeknek, ezáltal az eljárás alakítóivá, alanyaivá téve őket.¹⁶

3.2. Törvény által felállított bírósághoz való jog

Az eljáró bíróságnak mind a polgári, mind pedig a büntető jellegű eljárás vonatkozásában törvény által létrehozottnak kell lennie. Az Alaptörvény¹⁷ rendelkezése értelmében a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el, a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról pedig sarkalatos törvény¹⁸ rendelkezik. A törvény által felállított bíróság követelménye kiterjed a Bszi. 16. §-ában nevesített bírósági szintekre, a különbíróságok eljárására, valamint a magyarországi székhelyű választottbíróságokra¹⁹ is.²⁰ Bizonyos feltételek fennállása esetén pedig olyan szervek is törvény által létrehozott bíróságnak minősülnek, amelyeket az Alaptörvény vagy a törvény nem nevez bíróságnak (pl. a közjegyzők fegyelmi ügyeiben eljáró szervek).²¹ A lényegi vonás az, hogy a bíróság rendelkezzen az Emberi Jogok Európai Bírósága²² (a továbbiakban: EJEB) által meghatározott jellemzőkkel: a végrehajtó hatalomtól és a peres felektől való függetlenséggel és az eljárási garanciák érvényesülésével.²³ A bíróságok az eljárásuk során véglegesen döntenek, határozataik mindenkire nézve kötelező érvényűek.²⁴

3.3. Független és pártatlan bírósághoz való jog

*„A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélkezési tevékenységükben nem utasíthatóak. A bírakat tiszttségükből csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani. A bírák nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.”*²⁵

Az Alkotmánybíróság számos határozatában foglalkozott a pártatlan bírósághoz való joggal és a bírói hatalom semlegességének elvével; gyakorlatát végül a következőképp összegezte:

¹⁵ 1/1994. (I. 7.) AB határozat

¹⁶ 59/1993. (XI. 29.) AB határozat

¹⁷ 25. cikk (Állam fejezet)

¹⁸ 2011. évi CLXI. törvény (továbbiakban: Bszi.)

¹⁹ Ld. bővebben: 604/B/1990. számú Alkotmánybírósági határozat

²⁰ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2013. o.

²¹ 32/2002. (VII. 4.) AB határozat

²² A strasbourgi székhelyű nemzetközi bíróság feladata az 1950-ben Rómában kelt egyezmény (EJEE) betartásának felügyelete.

²³ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2021. o.

²⁴ Bszi. 2. §, 6. §

²⁵ Alaptörvény 26. cikk

„A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítéletmentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”²⁶ E követelmény érvényesülésének eljárásjogi biztosítéka a kizárás ágazati törvényekben történő megfelelő szabályozása.²⁷ Az ítélezés függetlenségének biztosítéka pedig a szervezeti törvényben szabályozott törvényi alávetettség, mely szerint a bírák függetlenek, a jogszabályok alapján meggyőződésüknek megfelelően döntenek, az ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók. A határozatait köteles megindokolni, ugyanis e kötelezettség révén biztosított az önkényes döntés elleni védelem.²⁸

3.4. Nyilvános tárgyaláshoz való jog

E részjogosítvány az AB értelmezésében elsősorban a tárgyalás nyilvánosságát és a bírósági döntés nyilvános kihirdetésének követelményét jelenti²⁹, amely egyben az igazságszolgáltatás ellenőrzésének eszközéül is szolgál. A részjogosítvány korlátozható³⁰, ugyanis az ágazati törvények értelmében (ld. Pp.³¹, Be.³²) lehetőség van bizonyos feltételek fennállása esetén – pl. erkölcsi okból, titok megőrzése, személyiségi jogok védelme érdekében – zárt tárgyalás elrendelésére – azonban a határozat kihirdetése ezekben az esetekben is nyilvánosan történik, valamint a bíróság indokolási kötelezettsége is fennáll. Az AB álláspontja szerint az elrendelés kérdése a bíróságok mérlegelési jogkörébe tartozik, a kizárás nem alanyi jog.³³

A nyilvános eljárás társadalmi hasznosságát, értékét a Strasbourgi Bizottság a következőképp fejtette ki: „*az eljárás nyilvános jellege a fair ítélezés biztosítékeként szolgál azáltal, hogy azt a személyt, akivel szemben eljárás folyik, megvédi az önkényes döntésektől, a társadalomnak pedig lehetőséget biztosít az igazságszolgáltatás ellenőrzésére (...) az eljárás nyilvános jellege az ítélet nyilvános kihirdetésével egyetemben a közönség megfelelő informáltságát, ideértve a sajtó által történő tájékoztatást is, valamint a jogi eljárás nyilvános*

²⁶ 14/2002. (III. 20.) AB határozat, továbbá: az AB gyakorlatához hasonlóan az EJEB is ezt a kettős (szubjektív és objektív szempontok alapján történő mérlegelés) mércét használta a pártatlanság kérdésének vizsgálatakor.

²⁷ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2021. o.

²⁸ Bszi. 3. §, 13. § (1) bekezdés

²⁹ 58/1995. (IX. 15.) AB határozat

³⁰ 60/1994. (XII. 24.) AB határozat

³¹ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

³² 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

³³ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 711. o.

felügyeletét hivatott biztosítani. Következésképpen az az igazságszolgáltatás iránti bizalmat erősíti.”³⁴

3.5. Ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog

A tisztességes eljáráshoz való jog ezen eleme mind a polgári, mind pedig a büntetőeljárásban érvényesül. A strasbourgi esetjoghoz hasonlóan a Pp. és a Be. is ismeri az eljárás elhúzódása miatti kifogás intézményét, amely „indokolatlan késedelem” esetén vehető igénybe, elmarasztalva így az eljárás elhúzódását okozó felet. Mindig az adott eset összes körülményét gondosan mérlegelve dönthető el, hogy teljesült-e az ésszerű időtartamon belüli tárgyalás követelménye; így e szempontból különös figyelmet érdemel: az ügy bonyolultsága, az eljárás résztvevői által tanúsított magatartás, illetve az, hogy az eljáró állami szervek megtettek-e mindent az eljárás ésszerű időn belüli befejezése érdekében.³⁵

3.6. A jogorvoslathoz való jog

E jog valamennyi nemzetközi egyezményben két szinten jelenik meg: egyrészt mint jogérvényesítésről rendelkeznek (az egyezményekben garantált jogok és szabadságok megsértése esetén), másrészt pedig a bírósági, hatósági döntésekkel szembeni jogorvoslatokról mint a határozatok felülvizsgálatának lehetőségéről szólnak.³⁶

*„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.”*³⁷ Hogy valójában kiket is illet meg a jogorvoslati jog, azt minden eljárási törvény külön pontosítja azzal, hogy meghatározza a jogorvoslatra jogosultak körét megjelölve azokat az eljárásjogi szereplőket, akiknek joga, jogos érdeke az eljárás során sérülhetett. Mivel mind a polgári, mind a büntetőeljárásban általános szabályként érvényesül e jog, ezért az eljárási törvények csak azokat a határozatokat, intézkedéseket jelölik meg külön, amelyek esetében a rendes jogorvoslat kizárt. Az AB gyakorlata alapján a jogból fakadó alkotmányossági követelmények a következők: minden ügydöntő határozat ellen biztosítani kell jogorvoslatot, valamint a jogorvoslati kérelmet minden esetben más szervnek vagy azonos szerv magasabb fórumának kell elbírálnia.³⁸

³⁴ NAGY ANITA: *Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata (I. rész)*, 358. o.

http://www.matarika.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_28_2010/ISSN_0866-6032_tomus_28_2010_341-369.pdf
(letöltés dátuma: 2013. december 1.)

³⁵ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 712. o.

³⁶ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 715. o.

³⁷ Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdés

³⁸ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 717-718. o.

III. A BÜNTETŐELJÁRÁS KÜLÖNLEGES GARANCIÁI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÉDELEMHEZ VALÓ JOGRA

1. Az alkotmányos büntetőjog követelményei

Az alkotmányos büntetőjog követelményrendszere nem tartozik szorosan a tisztességes eljárás követelményrendszerébe, anyagi jogi jellege ellenére azonban mégsem mehetünk el a vizsgálata mellett, tekintettel arra, hogy eljárási garanciák esszenciális tartalmára mutat rá.

Az Alkotmánybíróság 11/1992. számú, ún. elévülési határozatában fektette le az „alkotmányos büntetőjog” alapjait alkotmányellenesnek nyilvánítva és megsemmisítve az ún. igazságtételi törvényt, amely újból büntethetővé nyilvánította az 1956-os forradalommal összefüggésben elkövetett, de politikai okokból nem üldözött, így már elévült bűncselekmények elkövetőit. A jogállami garanciák lefektetése, valamint a visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalmának kimondása révén a határozat az AB legfontosabb döntései közé tartozik.³⁹

Az AB álláspontja szerint „alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat, senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat, ezek ugyanis alapjogként mindenkit megilletnek. Az AB már egy korábbi határozatában⁴⁰ rámutatott arra, hogy az alkotmány a köztársaság alapértékévé nyilvánította a jogállamiságot, ezért annak értelmezése a testület egyik fontos feladata. A jogállamisághoz szorosan kapcsolható a jogbiztonság elve, amely az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve pedig kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek. Ez utóbbi két elvből pedig közvetlenül is levezethető a visszamenőleges hatály tilalma, valamint az analógia tilalma.

A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadnak az eljárási garanciák: csak a formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, illetve csak az eljárási normák betartásával működik alkotmányosan a jogszolgáltatás. Az államnak tehát nincs és nem is lehet korlátlan büntető hatalma, ugyanis az alkotmányos alapjogok és az alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába. A büntetőhatalom gyakorlásának feltételeit törvényben előre kell rögzíteni – ezt a kötelezettséget írja elő az

³⁹ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 732. o.

⁴⁰ 9/1992. (I. 30.) AB határozat

állam a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvekkkel (visszaható hatály tilalma).

Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értékeket véd és maga is értékeket hordoz: az alkotmányos büntetőjogi elveket és garanciákat. A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja és egyúttal az egyéni jogok védelmének szabadságlevele is. A büntetőjog értékvédő ugyan, de szabadságlevélként az erkölcsi értékek védelme körében nem lehet az erkölcsi tisztogatás eszköze.

Összefoglalva elmondhatjuk: a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvei a büntetőjogi legalitás elvének részei, ennek ellenére mégsem egyedüli kritériumai a büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányosságának. A büntetőjog legalitásának alkotmányos elve az AB értelmezésében a következőket jelenti:

- a büntetendő cselekményeket (a büntetendőséget) és azok büntetését (a büntetéssel fenyegetést) csak törvény határozhatja meg⁴¹;
- a bűnösség nyilvánítást (elítélést) csak bíróság végezheti, mégpedig a büntetőjogi felelősség határozatban történő megállapításával⁴²;
- csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni (bűnössé nyilvánítani) és megbüntetni (büntetéssel sújtani)⁴³.⁴⁴

Alaptörvényünk XXVIII. cikkében az alábbiak szerint rendelkezik a visszaható hatály tilalmáról:

(4) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.

(5) A (4) bekezdés nem zárja ki valamely személy büntetőeljárás alá vonását és elítélését olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.

(6) A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által

⁴¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: Btk.) 4. § (1) bekezdés

⁴² Be. 3. § (2) bekezdés

⁴³ Btk. 2. § (1)–(3) bekezdés

⁴⁴ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 732-734. o. a 11/1992. (III. 5.) AB határozat alapján

meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

2. Az ártatlanság vétele

A PPJNE és az EJEE mintájára Alaptörvényünk a következőképp fogalmaz: „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.*”⁴⁵

Az ártatlanság vétele az AB értelmezése szerint abszolút, korlátozhatatlan jog. Ám annak ellenére, hogy egy megdönthető törvényi vélelemről beszélünk, a terhelt számára mégis kedvező helyzetet teremt az által, hogy a vélelem megdöntése, vagyis a bűnösség bizonyítása az eljáró hatóságok feladata. A Be. alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön, melynek során „*Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.*”⁴⁶ Mindennek a következményeképp a büntetőeljárás során a bizonyítási teher nem a terheltre hárul, hanem az eljáró hatóságokra⁴⁷. A bizonyítási kötelezettség azonban nem csak a bűnösségre vonatkozó tények feltárásában és értékelésében áll, hanem a törvény előírja azt is, hogy a hatóságok a terhelt javára szóló körülményeket is tisztázzák, hangsúlyozva így a minden oldalú bizonyítás kötelezettségét. Így a terhelt büntetőjogi felelősségét csak akkor állapíthatja meg jogerős bírói ítélet, ha az kétséget kizáróan bizonyítást nyert, ugyanis „*a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére*”⁴⁸.⁴⁹ Továbbá az ártatlanság vélelmét biztosítja az AB szerint, az a Be.-ben is megjelenő alapelv, mely szerint „*senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.*”⁵⁰

Itt emelnék ki egy fontos, első ránézésre az ártatlanság vélelmével összeegyeztethetetlen különbséget a magyar szabályozás és az Egyesült Királyság gyakorlata között. Ez volt az ún. Murray-ügy, amelyben az EJEB nem találta az Egyezmény 6. cikkében szabályozott tisztességes eljárásba ütközőnek azt, hogy a rendőrségi nyomozás és a bírósági eljárás során a terhelt élt a hallgatás jogával azáltal, hogy a vallomástételt megtagadta, s emiatt ránézve

⁴⁵ XXVIII. cikk (2) bekezdés

⁴⁶ Az ártatlanság vétele a Be. 7. §-ában.

⁴⁷ Be. 4. § (1) A vád bizonyítása a vádlót terheli.

⁴⁸ Be. 4. § (2) – Az in dubio pro reo elv alapján hiába nyilvánvaló valakinek a bűnössége, ha azt nem tudják jogszerűen bizonyítani, akkor nem állapítható meg a büntetőjogi felelőssége, tehát ártatlan marad [ld. 11/1992. (III. 5.) AB határozat].

⁴⁹ 1284/B/1990. AB határozat

⁵⁰ Be. 8. § az önvádra kötelezés tilalma

kedvezőtlen döntések születtek.⁵¹ Megállapíthatjuk tehát, hogy amennyiben a terhelt él a hallgatás jogával – annak ellenére, hogy nem köteles ártatlansága bizonyítására – valójában azt kockáztatja, hogy a hallgatását a bíróság ténylegesen is a terhére fogja értékelni.

3. A védelemhez való jog

A védelemhez való jog alkotmányos garanciája elsőként az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának hatodik kiegészítésében jelent meg, amely már tartalmazta a védelemhez való jog egyes részjogosítványait kimondva, hogy a büntetőügyekben a vádlottat az ellene folyó vád természetéről és okáról tájékoztatni kell, továbbá, hogy a vádlottat szembesíteni kell az ellene tanúskodó személyekkel, valamint azt, hogy a védelmét védőügyvéd látja el.

Az EJENY 11. cikke a védelemhez szükséges biztosítékokat az ártatlanság vélelméhez köti, ugyanis az olyan eljárás, amelyben a védelemhez való jog nem érvényesül, nem alkalmas a törvényi vélelem megdöntésére, tehát annak alapján senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani, hanem továbbra is ártatlannak kell vélelmezni.⁵²

Mára már generálisan elfogadott alapelvként létezik szerte a világon, azonban a deklarálása önmagában még nem eredményezi azt, hogy emiatt az eljárás a jogállami felfogás szemszögéből tisztességesnek minősülne; továbbá deklarálása a tisztességes eljárás más kritériumait sem pótolhatja.

Védelmi szintjei megegyeznek az emberi jogok jogi védelmének szintjeivel; így beszélhetünk: globális, regionális és állami jogvédelemről. Ezek kapcsolatrendszerét tekintve elmondhatjuk, hogy érvényesül a nemzetközi jogi védelem komplementer jellege⁵³; valamint az állami szinten a legnagyobb védelem elve^{54 55}.

3.1. Nemzetközi egyezmények

A PPJNE 14. cikkének 3. pontja az alábbiakat tartalmazza:

„Az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra:

⁵¹ <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/john-murray-egyesult-kiralysag-elleni-ugye-1873191-0> (letöltés dátuma: 2013. november 30.)

⁵² JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2039. o.

⁵³ Ez azt jelenti, hogy a nemzetközi jogi védelem mindig csak kiegészítő jellegű a tagállami védelemhez képest.

⁵⁴ A védelemhez való jog nemzetközi jogi dokumentumokban megjelenő tartalmi elemei az állami védelem mindenkor minimumának tekinthetők.

⁵⁵ SÜLYÖK TAMÁS: *A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata*. In: BADÓ ATTILA (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Összehasonlító jogi tanulmányok (205-217. o.) (Gondolat Kiadó, Budapest 2011) 205-208. o.

- a) *a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és okáról;*
- b) *megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezék védelme előkészítése és az általa választott védővel való érintkezésre;*
- c) *indokolatlan késedelem nélkül tárgyalják az ügyét;*
- d) *a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessék; amennyiben védője nincsen, tájékoztassák a védő választására vonatkozó jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, éspedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel;*
- e) *kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúkhöz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk;*
- f) *díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet;*
- g) *ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét.*⁵⁶

Az EJEE hasonlóképp rendelkezik 6. cikkének 3. pontjában:

„Minden bűncselekménnyel vádolt személynek az alábbi minimális jogai vannak arra, hogy:

- a) *Haladéktalanul az általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és okáról.*
- b) *Kellő idővel és lehetőséggel rendelkezék védelme előkészítése céljából.*
- c) *Személyesen, vagy az általa választott jogi képviselő útján védekezhessék, illetve ha nem rendelkezik kellő anyagi eszközzel a jogi képviselet díjazásár, abban ingyenesen részesüljön, amikor az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik.*
- d) *Az ellene tanúskodó tanúkhöz kérdéseket intézzen vagy intézhessen és, hogy a javára tanúskodó személyek ugyanolyan feltételek mellett jelenjenek meg és intézzenek azokhoz kérdéseket, mint az az ellene tanúskodó személyekre vonatkozik.*
- e) *Tolmács ingyenes segítségét vegye igénybe, amennyiben a bíróság előtt használt nyelvet nem érti, vagy nem beszéli.*⁵⁷

⁵⁶ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 723. o.

⁵⁷ KOVÁCS ISTVÁN – SZABÓ IMRE: i. m. 468-469. o.

A fentiekből láthatjuk, hogy mind a PPJNE, mind pedig az EJEE nem in abstracto a védelemhez való jogot deklarálja, hanem annak bizonyos minimumkövetelményein, minimális részkövetelményein keresztül biztosítja a védelemhez való jog érvényesülését a vád elbírálásakor.⁵⁸

Az Európai Unió Alapjogi Chartája a 48. cikkben szabályozza a védelemhez való jogot – elég szűkszavúan: „Minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.”⁵⁹

3.2. A hatályos magyar szabályozás

Alaptörvényünk a védelemhez való jogot a következőképpen fogalmazza meg: „A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.”⁶⁰

Megállapítható, hogy csak deklarálja a jogot, azonban annak egyes részjogosítványait nem részletezi. Az AB értelmezése alapján a részjogosítványok közé tartozik annak biztosítása, hogy a büntetőeljárás alá vont személy a vele szemben érvényesített büntetőjogi igényt megismerje, arról álláspontját kifejtthesse, az igénnyel szembeni érveit felhozassa, a hatóság tevékenységével kapcsolatos észrevételeit és indítványait előterjeszthesse, valamint védő segítségét igénybe vehesse.⁶¹ Továbbá a terheltnek ahhoz is joga van, hogy saját magát védje, és ahhoz is, hogy választása szerint védőt vegyen igénybe.⁶² Az AB állandó gyakorlata szerint a védelemhez való jog alapvetően a büntetőeljárás alá vont személy jogaiban és a védő eljárási jogosultságaiban ölt testet; a jog alkotmányos megítélése csakis a terhelt és a védő jogainak együttes szemlélete alapján lehetséges. A jog és bizonyos részjogosítványai nem korlátozhatatlanok, azonban ez csakis az ún. szükségesség-arányosság teszt alapján történhet.⁶³

⁵⁸ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2040. o.

⁵⁹ <http://eur-lex.europa.eu> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)

⁶⁰ XXVIII. cikk (3) bekezdés

⁶¹ 25/1991. (V. 18.) AB határozat

⁶² 6/1998. (III. 11.) AB határozat

⁶³ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2051-2052. o.

IV. A VÉDELEMHEZ VALÓ JOG RÉSZJOGOSÍTVÁNYAI

A fentiek alapján az egyezményekből levezethetőek a védelemhez való jog minimumkövetelményei, részjogosítványai, melyek a következők:

- a) a tájékoztatáshoz való jog,
- b) a védekezés megfelelő előkészítéséhez való jog,
- c) a tárgyaláson való személyes jelenléthez való jog,
- d) a védőhöz való jog,
- e) a fegyverek egyenlőségéhez való jog,
- f) az ingyenes tolmácshoz való jog.

A dolgozat a továbbiakban ezen részjogosítványok részletes bemutatását, elemzését kísérel meg a téma szempontjából kiemelő alkotmánybíróági határozatok és az EJEB ítélkezési gyakorlata, esetjoga mentén.

1. A tájékoztatáshoz való jog

A vádról való megfelelő tájékoztatás azt jelenti, hogy a terheltet „a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és okáról”. Ez alapján megállapítható, hogy a tájékoztatáshoz való jognak két követelményen keresztül kell érvényesülnie: a terheltet a vád lényegéről kell tájékoztatni, vagyis a tájékoztatásnak tartalmaznia kell a védelem előkészítéséhez szükséges információkat, melyeknek ki kell terjednie a terhelt terhére rótt tényekre és a vád jogi minősítésére is. A másik követelmény pedig azt támasztja e joggal szemben, hogy mindez a lehető legrövidebb időn belül történjék meg. Ennek kimunkálása a strasbourgi bíróság ítélkezési gyakorlatára hárult; a bíróság egyrészt tág teret hagy a nemzeti jogalkotásnak az egyezmény keretein belül, másrészt az egyedi ügy összes körülményét megvizsgálva dönti el, hogy megsértették-e az egyezmény valamely rendelkezését.⁶⁴

Az AB álláspontja szerint ahhoz, hogy a bíróság elláthassa igazságszolgáltató tevékenységét, szükséges a Be.-ben is szabályozott törvényes vád megléte: a Be. alapján a bíróság ehhez eljárása során mindvégig kötve van, csak a megvádolt személy vád tárgyává tett cselekménye miatti felelősségéről dönthet, a továbbá a vádat köteles kimeríteni.⁶⁵ Így a tisztességes eljárás követelményének megsértését állapította meg az AB, amikor alkotmányellenesnek minősítette a Be. azon rendelkezését, mely szerint a bíróság felhívhatta az ügyész figyelmét a

⁶⁴ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 725. o.

⁶⁵ Be. 2. §

vádkiterjesztés lehetőségére. Az AB szerint ez alapjaiban sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot, valamint a bíró pártatlansága tekintetében is jogos kételyeket ébreszt, továbbá sérti a Be.-ben foglalt azon alapelv rendelkezéseit is, miszerint a büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítékezés egymástól elkülönül⁶⁶.

A következtetéseket levonva elmondhatjuk, hogy amennyiben a védelem számára nem biztosított a vád pontos ismerte, nem biztosított a bűnösség vagy a minősítő körülmények hiányára, illetve az enyhítő körülményekre vonatkozó bizonyítékok feltárása sem. Ez pedig végső soron azt eredményezi, hogy a védelem a vád képviselőjével, az ügyésszel szemben nem egyenrangú felként vesz részt a bírósági eljárásban.⁶⁷

Ide kapcsolható egy magyar vonatkozású ügy a strasbourgi bíróság esetjogából: ez az ún. Dallos-ügy⁶⁸. Ennek kapcsán a kérelmező azt állította, hogy az ellene lefolytatott büntetőeljárás az Egyezmény 6. cikkét megsértve nem felelt meg a tisztességes eljárás követelményeinek, mivel őt sikkasztással vádolták és e bűncselekmény elkövetésében találták bűnösnek az első fokú ítéletben, a terhére rótt cselekményt azonban a fellebbviteli bíróság csalássá minősítette át, s ez meggátolta őt abban, hogy megfelelően gyakorolhassa a védekezéshez fűződő jogait. Az EJEB szerint azonban nem sértették meg az eljáró magyar bíróságok a kérelmező jogát arra, hogy a legrészletesebb módon tájékoztassák az ellene felhozott vád természetéről és indokairól, és hogy rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel.⁶⁹

2. A védekezés megfelelő előkészítéséhez való jog

A strasbourgi gyakorlat is beleérti a „szükséges eszköz” fogalmába a „választott védővel való érintkezéshez” való jogot, ugyanis ez a legfontosabb eszköz a védekezésre való felkészülés során; s tulajdonképpen már előre vetíti a fegyverek egyenlőségének elvét a vád és a védelem azonos felkészülésének biztosítékaként. Ez azonban nem jelenti a jog korlátozhatatlanságát, ugyanis a védelem bizonyos titkos iratokba továbbra sem tekinthet be; ugyanakkor teljes mértékben sem zárható el az iratok megismerésétől, tanulmányozásától.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a jog egyik kiemelendő aspektusa az iratbetekintési jog. Ezzel az AB több határozatában is foglalkozott: a minősített adatok védelme érdekében

⁶⁶ Be. 1. §

⁶⁷ Ld. bővebben: 14/2002. (III. 20.) AB határozat

⁶⁸ Jelentőségét kiemelendő: a bizottsági álláspont rávilágított a magyar szabályozás hiányosságaira, melynek hatására a parlament módosította a büntetőeljárás törvényt.

⁶⁹ <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/dallos-zoltan-magyarorszag-elleni-ugye-2908295> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)

az iratok megismerhetőségének korlátozását nem találta alkotmányellenesnek, ugyanis ebben az esetben a védelemre való felkészülés jelentős mértékben megnehezül, de maga a megismerés biztosított.⁷⁰ „A védelem hatékonysága nemcsak a vádirat, hanem minden, az ügyész és a bíróság rendelkezésére álló irat tekintetében, éppen a védelemre való felkészülés biztosítása érdekében megköveteli, hogy azokat a terhelt és a védő ne csak a bíróságon, a hatóság által használt példányt használva tanulmányozhassa, hanem azokról kizárólagos használatára szolgáló másolatot kapjon, és azt magával is vihesse.”⁷¹

A megfelelő védekezés előkészítéséhez szükséges idő követelményével kapcsolatban az EJEB öt napot tart elfogadhatónak, a Be. azonban erre „haladéktalanul” való közlést írt elő: „a tanács elnöke a vádiratot haladéktalanul megküldi a vádlottnak és a védőnek; a vádlottat és a védőt felhívja, hogy tizenöt napon belül jelölje meg bizonyítási eszközeit.”⁷² Az idézés kézbesítésére vonatkozóan a következő szabályt tartalmazza: A vádlottnak az idézést legalább nyolc nappal a tárgyalás előtt kell kézbesíteni.”⁷³

A strasbourgi bíróság elé került ügyek megítélésének – a tekintetben, hogy megfelelő idő áll-e a terhelt rendelkezésére a védelemre való felkészüléshez – további jelentős körülményei is vannak: az adott ügy bonyolultsága, az áttekintendő iratok mennyisége, illetve az iratokhoz való hozzáférés lehetősége.⁷⁴

3. A tárgyaláson való személyes jelenléthez való jog

Az AB álláspontja szerint a védelemhez való jog egyik lényeges eleme az, hogy a védekezés jogát a terhelt személyesen is gyakorolhatja.⁷⁵ Ezt elősegítendő a magyar büntetőeljárás számos olyan terhelti jogosítványt tartalmaz, amely lehetővé teszi a nyomozás során korlátozottabban, míg a bírósági szakban elvileg korlátlanul ezt a lehetőséget. A Be. szerint „a terhelt jogosult arra, hogy:

- a) *a gyanúsítást, a vád tárgyát, illetőleg ezek változását közölgék vele,*
- b) *— ha e törvény másképp nem rendelkezik — az eljárási cselekményeknél jelen legyen, az eljárás során az őt érintő iratokba betekintsen,*
- c) *megfelelő időt és lehetőséget kapjon a védekezésre való felkészülésre,*

⁷⁰ 25/1991. (V. 18.) AB határozat

⁷¹ 6/1998. (III. 11.) AB határozat

⁷² Be. 263. § (2) bekezdés

⁷³ Be. 279. § (3) bekezdés

⁷⁴ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 726. o.

⁷⁵ 14/2004. (V. 7.) AB határozat

- d) *a védelmére szolgáló tényeket az eljárás bármely szakaszában előadja, indítványokat és észrevételeket tegyen,*
- e) *jogorvoslással éljen,*
- f) *a büntetőeljárás jogairól és kötelességeiről a bíróságtól, az ügyésztől és a nyomozó hatóságtól felvilágosítást kapjon.*⁷⁶

Továbbá, a megfelelő terhelti védekezés biztosítékeként az eljáró hatóságok kötelesek a terheltet jogairól és kötelességeiről kioktatni.⁷⁷

4. A védőhöz való jog

A terhelt az eljárás bármely szakaszában védekezhet védő útján is. Azonban bizonyos esetekben a Be. ezt nem lehetőségként adja meg, hanem kötelezővé teszi. „A büntetőeljárásban védő részvétele kötelező, ha

- a) *a bűncselekményre a törvény ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel,*
- b) *a terheltet fogva tartják,*
- c) *a terhelt hallássérült, siketvak, vak, beszédképtelen vagy – a beszámítási képességére tekintet nélkül – kóros elmeállapotú,*
- d) *a terhelt a magyar nyelvet, illetőleg az eljárás nyelvét nem ismeri,*
- e) *a terhelt egyéb okból nem képes személyesen védekezni,*
- f) *e törvény erről külön rendelkezik.*⁷⁸

Láthatjuk, hogy a magyar szabályozás azokban az esetekben teszi kötelezővé a védővel történő eljárást, ha a terhelt védekezésében korlátozott, vagy ha bizonyos eljárási garanciák feláldozásával folyik az eljárás, illetve olyan eljárások során, amelyek a védelem oldaláról fokozottan igénylik a jogi képzettséget, felkészültséget. Ezzel szemben a strasbourgi ítélkezési gyakorlat akkor teszi kötelezővé és látja elengedhetetlennek a védő részvételét, ha azt az igazságszolgáltatás érdeke megkívánja. Ilyen eset lehet például a várható joghátrány súlya, vagy az, hogy a terhelt – az ügy bonyolultságára vagy szerényebb képességeire, fogyatékosságaira tekintettel – nem képes saját magát megvédeni.⁷⁹

A védelem történhet meghatalmazással történő szabad védőválasztással vagy a hatóságok részéről történő kirendeléssel. A védő személyének – a büntetőeljárás alá vont személy általi

⁷⁶ Be. 43. § (2) bekezdés

⁷⁷ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 727. o.

⁷⁸ Be. 46. §

⁷⁹ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 727. o.

– szabad kiválasztása azonban valamely alapjog vagy alkotmányos érdek védelme érdekében, a szükségesség-arányosság követelményének betartásával törvényi korlátozás alá eshet.⁸⁰ Az EJEB gyakorlata alapján a védő szabad megválasztásához való jog korlátozható, ha a kirendelésre ingyenes jogsegély keretében kerül sor vagy arról az igazságszolgáltatás érdekében a bíróság dönt. A védő és a terhelt közötti bizalmi viszony okán a meghatalmazás elsőbbséget élvez a védelem körében.⁸¹

Kirendelésre akkor kerül sor, ha a védelem kötelező, de a terhelt anyagi lehetőségei nem teszik lehetővé, hogy meghatalmazott védő segítségét vegye igénybe, vagy nem kíván élni a meghatalmazás lehetőségével.⁸² A hatályos Be. szerinti megfogalmazásban „a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság védőt rendel ki, ha a védelem kötelező, és a terheltnek nincs meghatalmazott védője”⁸³, illetve akkor is, „ha a védelem nem kötelező, de a terhelt védő kirendelését azért kéri, mert a jövedelmi viszonyai miatt nem tud a védelméről gondoskodni”.⁸⁴ Továbbá kérelemre vagy hivatalból akkor is rendelhetnek ki a fent említett szervek védőt, ha ezt a terhelt érdekében szükségesnek tartják.⁸⁵

A „hivatalból” kirendelt védőt a terhelt nem választhatja meg, az EJEB azonban ezzel kapcsolatban leszögezte, hogy a terhelt által a védő személyével kapcsolatban megfogalmazott kifogásait – az igazságszolgáltatás érdekeire is figyelemmel – lehetőség szerint figyelembe kell venni.⁸⁶ A Be. ezt annyiban biztosítja, hogy „a terhelt – indokoltan – más védő kirendelését kérheti”.⁸⁷

A kirendelt védő problematikájával kapcsolatban az EJEB is több ügyet vonultat fel. A strasbourgi bíróság joggyakorlata ugyanis az EJEE 6. cikkében foglaltakat kiegészítette a hatékonyság követelményével, amikor az Artico v. Italy ügyben⁸⁸ leszögezte: az állam a pusztán kirendeléssel nem teljesíti az egyezményben foglalt kötelezettségét – kirendelt védő tevékenységének hatékonynak kell lennie. Az EJEB ezt követően a Kamasinski v. Austria ügyben⁸⁹ finomította álláspontját; kimondva, hogy az állam nem tehető felelőssé a kirendelt védői tevékenység hiányosságaiért, s egyúttal egyértelművé tette azt is, hogy amennyiben a

⁸⁰ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2058. o.

⁸¹ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 727. o.

⁸² HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 728. o.

⁸³ Be. 48. § (1) bekezdés

⁸⁴ Be. 48. § (2) bekezdés

⁸⁵ Be. 48. § (3) bekezdés

⁸⁶ JAKAB ANDRÁS (szerk.): i. m. 2058. o.

⁸⁷ Be. 48. § (5) bekezdés

⁸⁸ Artico v. Italy, judgment of 13 May 1980, Series A, no. 37.

⁸⁹ Kamasinski v. Austria, judgment of 19 December 1989, Series A, no. 168.

kirendelt védő a hatóságok számára is érzékelhető módon, nyilvánvalóan nem látja el a feladatát, vagy mulasztását megfelelően a hatóságok tudomására hozzák, akkor megállapítható az állam felelőssége. Összegzésképp elmondható, hogy az EJEK álláspontja szerint a kirendelési rendszer csak akkor felel meg az egyezménynek lefektetetteknek, ha a kirendelt védők által nyújtott szolgáltatás megfelel egyfajta minimális elvárhatósági szintnek.⁹⁰

Véleményem szerint e részjogosítvány szempontjából kiemelendő még a védő nyomozati szakban való jelenlétének problematikája. Empirikus kutatásokkal alátámasztható, hogy a védő jelenléte a nyomozati szakban nem hiúsítja meg az eljárás sikerét és nem gátolja a nyomozó hatóságok eredményességét sem. A szükségesség-arányosság teszt alapján a védelemhez való jog mint alapjog csak akkor korlátozható, ha egy másik alapjog vagy alkotmányos érdek (itt: az állami büntetőhatalomhoz fűződő társadalmi érdek) érvényesülése ezt indokoltá teszi (és ez a korlátozás egyben arányos is). Mivel azonban a tényadatok azt mutatják, hogy a védői jelenlét nem befolyásolja a nyomozó hatóságok eredményességi mutatóit, illetve az eljárások sikerét sem befolyásolja hátrányosan, ezért korlátozása az állami büntetőhatalom minél teljesebb érvényesüléséhez nem szükséges. (Tehát a probléma el sem jut az arányosság kérdéséig.)⁹¹

Itt említeném meg a téma aktualitását kiemelendő, hogy az Európai Unió országainak igazságügyi miniszterei 2013. október 7-én Luxemburgban hivatalosan is elfogadták azt az Európai Bizottság által előterjesztett javaslatot⁹², amelynek értelmében a büntetőeljárás során valamennyi uniós polgár ügyvédi tanácsadást vehet igénybe. Az irányelv a gyakorlatban a következő eszközökkel garantálja majd e jogok érvényesülését:

- a rendőrségi kihallgatás megkezdésétől a büntetőeljárás végéig biztosítja az ügyvédhez fordulás jogát;
- a védelemhez való jog hatékony érvényesülése érdekében biztosítja az ügyvéd és a gyanúsított közötti megfelelő, bizalmas találkozók jogát;
- a kihallgatás során aktív szerepet biztosít az ügyvédnek;
- garantálja, hogy a gyanúsított letartóztatása esetén valamelyik családtagját értesítsék a letartóztatásáról, és a gyanúsított kommunikálhasson a családjával;

⁹⁰ KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF: *A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon*. (In: Fundamentum 2009. 4. szám, 69-87. o.) 80. o.

⁹¹ KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF: i. m. 79. o.

⁹² IP/13/921

- lehetővé teszi, hogy a külföldön letartóztatott gyanúsított kapcsolatban állhasson hazája konzulátusával, és látogatókat fogadhasson;
- lehetővé teszi, hogy az európai elfogatóparancs hatálya alatt álló személy jogi tanácsadást vegyen igénybe az elfogatóparancsot végrehajtó, illetve az azt kibocsátó országban egyaránt.⁹³

5. A fegyverek egyenlőségéhez való jog

Rendkívül fontos szabály – és a terhelt oldaláról jogosultság – a fegyverek egyenlőségének elve, amely ugyan nevesítetten nem jelenik meg sem a nemzetközi egyezmények, sem az Alaptörvény szövegében, ennek ellenére általános elvárásként mégis áthatja a fair eljárás követelményeit. Az AB értelmezésében a fegyverek egyenlőségének elve mint a tisztességes eljáráshoz való jog egyik alappillére jelenik meg.⁹⁴

Az AB álláspontja szerint az elv egyik feltétele az, hogy „a vádlott az eljárás minden szakaszában jelen lehessen, valamint az ügyét érdemben eldöntő személyek semlegesek legyenek. A másik feltétel, hogy a releváns adatokat a védelem és a vád ugyanolyan teljességben és mélységben ismerhesse meg.”⁹⁵ Az AB felfogásában ez az a pont, ahol érintkezik a védelemhez való jog és a tisztességes eljárás elve.

A felek esélyegyenlősége az eljárásban tehát azt jelenti, hogy az ügyben szereplő mindkét félnek (büntetőügyekben a vád képviselőjének és a vádlottnak) egyenlő esélyt kell teremteni az álláspontjuk kifejtésére, tanúk és szakértők igénybevételére, továbbá jelenti még az egyenlő esélyű meghallgatás és kikérdezés jogát is. Ez az egyenlőség azonban a felek eljárásbeli esélyegyenlőségét nem akadályozhatja, mindkét félnek meg kell adni a lehetőséget, hogy az eljáró szerv előtt azonos eséllyel bizonyítsák igazukat. Adott esetben tehát elsősorban a felek formális egyenlőségének a biztosításán van a hangsúly. Ha az egyik fél tanúkat vonultat fel, akkor a másik félnek is joga van tanúk állításához; illetve ha a vád képviselője a vádlott tanúját kikérdezheti, akkor ennek a fordítottját is biztosítani kell. Csak akkor teljesíthetők tehát az EJEE 6 cikkére tekintettel a tisztességes eljárás követelményei, ha a vádlottnak megvan a lehetősége arra, hogy az eljárás menetére és kimenetére alakítólag hasson. Nem elegendő tehát a tárgyalási jelenlét lehetőségének megteremtése, hanem a vádlott aktív részvételének biztosítása is elengedhetetlen követelmény: „*Csak az olyan eljárás*

⁹³ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-921_hu.htm?locale=hu (letöltés dátuma: 2013. december 2.)

⁹⁴ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): i. m. 729-730. o.

⁹⁵ 6/1998. (III. 11.) AB határozat

tisztességes, amelyet a vádlott képes követni és amelyben nincs gátolva abban, hogy a saját védelme érdekében maga is bizonyítékokat terjesszen elő és vallomást tegyen.”⁹⁶

6. Az ingyenes tolmácshoz való jog

Az EJEE szerint a gyanúsítottak joga van ahhoz, hogy „ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.”⁹⁷ Az adott pontban szabályozott követelmény a bűncselekménnyel vádolt személy jogát biztosítja az ingyenes tolmácshoz, ennek ellenére mégis gyakori az egyes tagországok gyakorlatában, hogy a vádlottat a bűnügyi költségeken kívül a tolmácsolási költség megfizetésére is kötelezik.

Itt emelendő ki egy fontos, az igazságügyi együttműködés szorosabbá tételével kapcsolatos, még aktuálisnak mondható intézkedés, miszerint az uniós igazságügyi miniszterek 2010-ben Brüsszelben jóváhagyták a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogokat biztosító jogszabályt. Az Európai Bizottság és az Európai Parlament már korábban is támogatta a jogszabályt. Kiemelendő, hogy ez a legelső olyan, a tisztességes eljárással kapcsolatos uniós intézkedés, amely a védelemhez való jogra vonatkozó (közös) minimumszabályokat állapít meg büntetőügyekben. A jogszabály biztosítja, hogy a gyanúsítottak az Unióban minden bíróságon élhessenek az anyanyelvi tolmácsoláshoz való joggal – akár már a jogi tanácsadás során is. Az intézkedés célja, hogy az Unió egész területén mindenki számára biztosítsa a tisztességes eljárást. A tagállamoknak három év áll rendelkezésükre, hogy az intézkedést belső jogrendjük részévé tegyék.⁹⁸

⁹⁶ NAGY ANITA: *Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában* (PhD értekezés) (Miskolc 2007), 134. o. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5656_section_1104.pdf (letöltés dátuma: 2013. november 30.)

⁹⁷ EJEE 6. cikk 3. pont e) pont

⁹⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1305_hu.htm?locale=en (letöltés dátuma: 2013. december 1.)

V. ÖSSZEGZÉS

A dolgozat témájának apropóját – ahogy már a bevezetésben is említettem – a védelemhez való jog „nemzetközisége”, a büntetőeljárási garanciákkal való szoros kapcsolata, és a rendkívüli aktualitása szolgáltatta.

A dolgozat a bevezetést követően három fő részre tagolódik. Az első nagy egység a tisztességes eljáráshoz való jog rövid, leginkább alkotmánybíróági határozatok és az EJEB esetjoga alapján történő bemutatására tesz kísérletet a részjogosítványok kibontásával – a következő fejezeteket megalapozandó. Ezt követően a büntetőeljárásra vonatkozó különleges követelményekkel, garanciarendszerrel foglalkozik a jogállami büntetőjog aspektusából, ugyanis az alkotmánybíróági gyakorlat korábban ebből és a független, pártatlan bíróság követelményéből vezette le a tisztességes eljáráshoz való jogot – mely gyakorlatilag felöleli az eljárási jogok egészének érvényesülését –; így vezetve fel a dolgozat fő témáját: a védelemhez való jogot, s annak részjogosítványait.

A dolgozatban végig a leíró jelleg dominál, mivel alapvető célja a védelemhez való jog nemzetközi emberi jogi dokumentumokban megjelenő részjogosítványainak bemutatása az EJEB esetjoga és a hatályos magyar büntetőeljárási szabályozás tükrében.

A védelemhez való jogot ma már világszerte generálisan elfogadott alapelvként jelölhetjük meg; a legkülönbébb politikai rezsimekben és jogrendszerekben egyaránt deklarálják. Az Alapjogi Charta elfogadásával pedig az Európai Unió jogának is tételes szabályává, meghatározó részévé vált. Így a regionális jogvédelem szempontjából kiemelendő az Európai Unió és szervei – azok közül is leginkább az Európa Tanács – által végzett tevékenység. Céljuk pedig nem más, mint az igazságügyi együttműködés keretében olyan közös, minimális tartalmi feltételek meghatározása, amelyek révén egy egységes tartalmú európai szintű védelemhez való jog alakulhat ki – a tagállamok számára kötelező erővel beépítendő a nemzeti szabályozásba.

Véleményem szerint a közelmúltban elfogadott európai tanácsi irányelvek – tolmácshoz való jog, ügyvédhez való jog – mind e konstrukció kialakításának irányába hatnak. Az európai szintű jogvédelem a schengeni egyezmény aláírásával, a határok szabad átjárhatóságával még indokoltabbá vált; mert Viviane Reding⁹⁹ szavaival élve: *„a tisztességes eljáráshoz való jog alapvetően szükséges ahhoz, hogy a polgárok bízzanak az igazságszolgáltatásban”* – bárhol is legyenek a világban.

⁹⁹ 2010 óta a jogérvényesülésért, az alapvető jogokért és az uniós polgárságért felelős EU-biztos.

VI. FELHASZNÁLT IRODALOM – ÉS JOGFORRÁSJEGYZÉK

Felhasznált irodalom:

1. BÁRD KÁROLY: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*. (In: *Fundamentum*, 2004. 1. szám, 44-50. o.)
2. HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok* (Osiris Kiadó, Budapest 2008)
3. JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.* (Századvég Kiadó, Budapest 2009)
4. KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF: *A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon*. (In: *Fundamentum* 2009. 4. szám, 69-87. o.)
5. KOVÁCS ISTVÁN – SZABÓ IMRE: *Az emberi jogok dokumentumokban*. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1980.)
6. SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* (Osiris Kiadó, Budapest 2008)
7. SÜLYÖK TAMÁS: *A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata*. In: BADÓ ATTILA (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Összehasonlító jogi tanulmányok (205-217. o.) (Gondolat Kiadó, Budapest 2011)

Felhasznált Alkotmánybírósági Határozatok:

604/B/1990. AB határozat
1284/B/1990. AB határozat
25/1991. (V. 18.) AB határozat
9/1992. (I. 30.) AB határozat
11/1992. (III. 5.) AB határozat
59/1993. (XI. 29.) AB határozat
1/1994. (I. 7.) AB határozat
60/1994. (XII. 24.) AB határozat
58/1995. (IX. 15.) AB határozat
6/1998. (III. 11.) AB határozat
14/2002. (III. 20.) AB határozat
32/2002. (VII. 4.) AB határozat
14/2004. (V. 7.) AB határozat

Egyéb jogforrások:

Magyarország Alaptörvénye

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.)

2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról (Bsz.)

2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről (Btk.)

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948)

Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950)

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966)

IP/13/921 Európai Tanácsi Irányelv

Artico v. Italy, judgment of 13 May 1980, Series A, no. 37.

Kamasinski v. Austria, judgment of 19 December 1989, Series A, no. 168.

Internetes források:

1. <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/0003fbe4e5/Fundamental-Rights.html> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)
2. <http://eur-lex.europa.eu> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)
3. <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/dallos-zoltan-magyarorszag-elleni-ugye-2908295> (letöltés dátuma: 2013. november 28.)
4. <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/john-murray-egyesult-kiralysag-elleni-ugye-1873191-0> (letöltés dátuma: 2013. november 30.)
5. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1305_hu.htm?locale=en (letöltés dátuma: 2013. december 1.)
6. http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_28_2010/ISSN_0866-6032_tomus_28_2010_341-369.pdf (letöltés dátuma: 2013. december 1.) NAGY ANITA: Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata (I. rész)
7. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-921_hu.htm?locale=hu (letöltés dátuma: 2013. december 2.)
8. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5656_section_1104.pdf (letöltés dátuma: 2013. november 30.) NAGY ANITA: Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában (PhD értekezés) (Miskolc 2007)